

GLAGOLJAŠKO BOGOSLUŽJE

Glagoljaško bogoslužje jedinstvena je pojava kako u kulturi hrvatskoga naroda, tako i u Katoličkoj crkvi uopće. Hrvati su vrlo rano ušli pod jurisdikciju Rimskoga biskupa (Zapadnog patrijarhata) u 9. st. i time dijelili sudbinu svih zapadnih kršćanskih naroda u pogledu razvoja kulture. Zapadna je Crkva, za razliku od Istočne, uvela jedinstveni rimski obred za sve Crkve pod njenom upravom (osim tzv. galikanskog, mozarapskog i ambrozijanskog obreda – koji jesu drugačiji obredi od rimskog ali s latinskim jezikom), a time i latinski liturgijski jezik i gregorijansko koralno pjevanje. Istočna je Crkva nije imala jedinstvenu upravu te su se razvili različiti obredi kod pojedinih mjesnih Crkava a time i uporaba različitih jezika u bogoslužju. Tako su Grci ostali kod grčkoga, a Slaveni su upotrebljavali staroslavenski.

Jedini i jedinstveni slučaj na Zapadu da jedna mjesna Crkva rimskoga obreda ne upotrebljava i latinski jezik i gregorijanski koral jest specifičnost glagoljaškoga bogoslužja u hrvatskim biskupijama uz Jadransko more. Tumačenje te pojave još uvijek ne donosi jedinstveni sud o uzrocima i porijeklu. Bitni uzroci se ipak naziru: Hrvati su pokrštavani i primali kršćanstvo u vrijeme kada Crkva još nije bila podijeljena na Istočnu i Zapadnu (formalno tek 1054.g.); prostor gdje su se naselili i formirali svoju prvu državu i kulturu jest kopno, otoci i obala uz Jadran gdje je dugo trajala bizantska vlast (a time i utjecaj carigradskog patrijarhata i istočnog-bizantskog bogoslužja); učenici sv. Ćirila i Metoda, misionara i slavenskih apostola, dobrim dijelom su utjecali na širenje kršćanstva među Hrvatima a oni su bili uglavnom istočnog obreda i koristili su se staroslavenskim jezikom među Slavenima; Hrvatima kao narodu nižeg kulturnog stupnja od romanskih žitelja obale moralo se kršćanstvo prenositi razumljivim jezikom i bogoslužjem. **Glagoljaško bogoslužje je dakle rimski obred koji se služi na starocrkvenoslavenskom i starohrvatskom jeziku iz obrednih knjiga pisanih hrvatskom glagoljicom.**

Već u počecima, za vrijeme narodnih vladara, započela je svojevrsna borba između latinskoga klera gradova uz obalu i hrvatskog narodnog klera (popovi glagoljaši, biskup Grgur Ninski) oko jezika bogoslužja. Razlozi žilavosti glagoljaškog bogoslužja u narodu: razumljiv jezik i bogoslužje koje je sraslo s pukom, upornost domaćeg klera (popovi glagoljaši), djelovanje benediktinaca-glagoljaša a kasnije franjevac trećoredaca-glagoljaša, opozicija u odnosu na romanski živalj dalmatinskih krajeva i njihove autonomaške politike. Ipak, presudno za održanje ovog fenomena među jadranskim Hrvatima jest dozvola Svete Stolice (u 12. st. senjskom biskupu Filipu dozvoljeno službeno glagoljati na cijelom području senjske biskupije). Tada je bilo glagoljaškog bogoslužja u Lici i Bosni, sve do Zagreba, poklapavši se uglavnom s područjem gdje su živjeli Hrvati čakavci do provale Turaka. Kasnije je to pravo potvrđivano i drugima tako da su biskupije riječka, krčka, rapska, senjsko-modruška, zadarska, ninska, šibenska, splitska i hvarska u većoj ili

manjoj mjeri bile glagoljaške biskupije (seoski kler, neki redovnici, bratovštine – uvijek su gajili glagoljaštvo bez obzira što je viši gradski kler bio latinaški i što je često talijanska i austrijska vlast napadala i zabranjivala tu pojavu). Bogoslužne knjige glagoljicom za hrvatske glagoljaše tiska Rim. U 18. st. Sv. Stolica podupire glagoljaštvo i vidi u njemu most za privođenje pravoslavaca Rimskoj Crkvi. Do II. Vatikanskog koncila (1960-tih godina) glagoljaško bogoslužje živjelo je u svim seoskim i nekim gradskim župama u Istri, na Hrvatskom primorju i Kvarnerskim otocima, sjevernoj i srednjoj Dalmaciji (do Poljica i Hvara). Jaki centri glagoljaštva bili su Senj, Vrbnik na Krku, Novi Vinodolski, Zadar, Poljica kod Splita.

U početku je svo bogoslužje bilo isključivo na staro-crkvenoslavenskom jeziku, ali tzv. hrvatske redakcije (s posebnim primjesama živog hrvatsko-čakavskog jezika). S vremenom je prodirao i živi hrvatski jezik, tzv. “ščavet”, tj. ikavski govor Hrvata čakavaca i štokavaca na obali. Svećenikovi dijelovi mise i drugih obreda bili su isključivo na staro-crkvenoslavenskom, dok je narod u mnogim župama odgovarao na živom hrvatskom jeziku “ščavetu” (osobito zadarski R. Kotari, šibenska i splitska biskupija). Hrv. primorje i zadarski otoci su jače sačuvali staroslavenski kojega je puk znao naizust pjevati i odgovarati. Iako se s vremenom sve manje rabilo glagoljsko pismo, te su sve više glagoljaski misali i obrednici prepisivani na latinicu (jer se glagoljica pomalo gubila i postala teško razumljiva), ostao je jezik i ostali su napjevi. Zato, bez obzira na uporabu latinice i živog govora u bogoslužnom pjevanju u mnogim glagoljaškim župama u novije vrijeme, čitava ova pojava – i fenomen tog tzv. “narodnog” bogoslužja i napjevi tog bogoslužja naziva se **glagoljaštvo, glagoljaško bogoslužje, glagoljaško pjevanje.**

Vatikanski koncil je reformirao liturgiju i uveo u čitavu Katoličku crkvu narodni jezik – čemu je potpomogla i već postojeća hrvatska tradicija glagoljaštva koja je jamčila da se stoljećima može biti vjeran Rimo-katoličkoj Crkvi a ne imati bogoslužje na latinskom. Tako su na Koncilu, 1961. godine, pred svim biskupima svijeta i Papom dalmatinski i primorski biskupi, na oltaru sv. Petra u Vatikanskoj bazilici, glagoljali misu kao dokaz tog fenomena i tek nakon toga je glasovanjem svjetskih biskupa odlučeno da se svim narodima svijeta dozvoli uporaba vlastitoga jezika umjesto latinskoga u bogoslužju. Tako je hrvatsko glagoljaštvo izvršilo svjetsku misiju u općoj Crkvi i postalo jedinstveni fenomen, koliko povijesni, toliko i suvremeni, progresivni. Kod kuće, u hrvatskim glagoljaškim biskupijama, kao i u cijeloj Hrvatskoj, uveden je 1960-tih godina jedinstveni standardni književni jezik u bogoslužje. Za sjeverne krajeve Hrvatske, ne-glagoljaške, gdje je bilo latinsko bogoslužje, to je bio korak naprijed, ali za glagoljaške župe primorske i dalmatinske Hrvatske to je često značilo napuštanje stoljetne bogate unikatne tradicije, nestajanje mnogih napjeva i časnoga staro-crkvenoslavenskoga jezika kao nečeg specifičnog i originalnog u katoličkom svijetu.

Danas se još povremeno glagolja u Vrbniku na Krku, u Senju, na zadarskim otocima Ištu, Ižu i Dugom otoku (Sali), te rijetko kod fratara trećoredaca glagoljaša. Međutim,

glagoljaški napjevi kao melodije na koje se pjeva suvremeni hrvatski tekst bogoslužja žive u većoj ili manjoj mjeri posvuda gdje je nekad cvalo glagoljaštvo mada u manjem opsegu nego nekada (Lanišće u Istri, otok Krk, Crikvenica, otok Pag, zadarsko i šibensko otočje i obala, okolica Splita i otoci Hvar, Brač i Šolta, Poljica kod Splita i neka mjesta južnije do Dubrovnika).

GLAGOLJAŠKO PJEVANJE

Glagoljaško pjevanje je pučko liturgijsko pjevanje koje je nastalo, oblikovalo se i živjelo u krajevima gdje je postojalo glagoljaško bogoslužje. I ono spada u jedinstveni svjetski fenomen kao i glagoljaško bogoslužje jer se razvijalo i oblikovalo najvećim dijelom posve slobodno u hrvatskom puku kao originalni izraz njegove narodne tradicijske kulture a ne kao u drugih naroda kao "nametnuti" službeni gregorijanski koral ili pak kao skladana sakralna glazba ("umjetnička"). Fenomen glagoljaškog pjevanja pojačava i činjenica da se ono odnosi ne samo na izvanliturgijske pjesme (jer takvih ima u svih naroda) nego se odnosi na pjevanje same liturgije (službenih tekstova mise i časoslova).

Korjeni glagoljaškog pjevanja danas su neistraživi i zamagljeni. Isto tako i porijeklo njegovih bezbrojnih napjeva i oblika u kojima se ono javlja. Međutim, povijesna istraživanja ukazuju na tri elementa utjecaja na njegovo nastajanje i oblikovanje.

1. Sigurno je da je u počecima na pjevanje popova i redovnika glagoljaša utjecalo **liturgijsko pjevanje istočne Crkve** (bizantskoga obreda).
2. Cijelu je povijest na glag. pjevanje vršilo utjecaj **liturgijsko pjevanje zapadne rimske Crkve: ponajviše gregorijanski koral**, ali i lokalno pjevanje u pojedinim katedralama a u novije vrijeme i komponirana crkvena glazba.
3. Najveći i presudan utjecaj na glagoljaško pjevanje izvršilo je **tradicijско pučko pjevanje (folklor) onoga kraja gdje je glagoljaštvo živjelo**. I sam gregorijanski koral kada se pokušavao uvoditi u te sredine doživljavao je pučku prilagodbu i postao "poglagoljeni" oblik koralala (*Primjer toga je Tebe Boga hvalimo u Radovinu*). Razlog tomu jest taj što je nosilac i tvorac glagoljaškog pjevanja bio najvećim dijelom puk (dok je to u latinaškim krajevima bio zbor, redovnici, ili sami svećenici). Drugi je razlog što su popovi glagoljaši bili domaći ljudi, i sami izrasli iz lokalne tradicije.

Glagoljaško pjevanje se javlja u mnoštvu oblika i varijanata, pa se ne može govoriti o jedinstvenom stilu kao kod drugih tipova pjevanja. S obzirom na činjenicu da je tradicijska glazba utjecala najviše na njegovo oblikovanje, glagoljaško pjevanje u mnogome odgovara tipovima pučkog pjevanja pjevanja pjevanja na hrvatskom Jadranu. Tako se pojavljuje nekoliko stilova:

- **Stari istarsko-kvarnerski tip** na sjevernom Jadranu (do Paga i sjeverozapadnih zadarskih otoka). Ovaj stil čuva najstarije oblike pjevanja i jako je obilježen specifičnim dvoglasjem toga kraja koje se bazira na staroj tzv. "istarskoj ljestvici" koja po sebi predstavlja fenomen u glazbenom svijetu. Ovdje je najstarija tradicija glagoljaštva najbolje očuvana kao i uporaba staroslavenskog i starohrvatskog jezika (*npr. Sva krasna jesi O Marije i Veličit iz Vrbnika, U se vrime godišća iz Ista*).
- **Noviji istarsko-kvarnerski stil** gdje je došlo do prodiranja višeglasja u duru (uglavnom dvoglasja) i utjecaja skladane klasične liturgijske glazbe ali je očuvana i "boja" starog stila (*primjer: Horugi Carja ishodit iz Vrbnika, Večernja iz Novalje – gdje se javlja kombinacija staroga i novoga*).
- **Staro dvoglasje sjeverne Dalmacije** koje se očuvalo na zadarskim otocima i u Ravnim Kotarima. Obilježava ga specifično dvoglasje u paralelnim tercama koje se kroz napjev izmjenjuje s jednoglasjem, na kraju s jednoglasnim završetkom često s vel. sekundom (*primjer: Gospodi pomiluj iz Sestrinja, napjevi iz Kolana, Gospin plač iz Vrsi*). U Ravnim Kotarima i zadarskom priobalju ovo staro dvoglasje je u novije vrijeme doživjelo malu preobrazbu dodavanjem kvinte ("bas") na mjestima gdje se u starom dvoglasju redovito pojavljuje samo jednoglasje. To je utjecaj svjetovnog pjevanja "na bas" koje je jako pordrlo u ove krajeve krajem 19. i početkom 20. stoljeća. Tako je kod glagoljaškog pjevanja zadarskog zaleđa i priobalja došlo do stvaranja pod-varijante starog dvoglasja ("**ravnokotarski stil ili jednostavno "pjevanje na bas"**"): *primjeri iz Posedarja, Lišana Ostrovičkih i Vrsi, 'Daj im Bože' iz Novigrada, svi napjevi Mise iz Radovina*).
- **Novije dursko višeglasje** počelo je prodirati na zadarske otoke i u priobalna mjesta krajem 19. stoljeća. Najvećim dijelom su to bila nastojanja pojedinih župnika da prenesu napjeve i pjevanje zadarske katedrale u pojedine razvijenije župe, ali i stoga što se glazbeni stil tih mjesta pomalo osuvremenio jer su uglavnom to bile pomoračke župe na razvijenijem civilizacijskom stupnju. To se vidi i po tome što se taj stil na kopnu javlja samo uz obalu (mjesta biogradske rivijere, Ražanac, Vinjerac, Novigrad) a ne i u unutrašnjosti R. Kotara. *Primjeri: Vjerovanje i Smiluj se meni Bože iz V. Iža, Misa iz Turnja*)
- Južni krajevi (srednja Dalmacija: šibensko-splitsko priobalje, otoci i Poljica) razvili su poseban oblik glagoljaškog pjevanja zajedno sa specifičnim **durskim "klapskim" stilom pjevanja** koje se u okolici Splita stoljećima razvijao. Tako je glagoljaško i svjetovno "klapsko" pjevanje išlo skupa, a mnogi povjesničari drže da je upravo crkveno pjevanje najviše utjecalo na razvoj svjetovnog klapskog pjevanja. Obilježja su: bogato višeglasje u duru,

dominacija muške skupine pjevača s počimateljem ("prvi glas") kojem se odmah priključuje "drugi glas", izraženi tzv. bariton i bas, otegnuti napjevi s puno melizama... *Primjeri: Solinski "Svet", Vranjic, Hvar.*

- Zaseban "stil" koji gotovo nema paralele jest *pjevanje Gospinoga plača na otoku Hvaru* za vrijeme cjelonoćne procesije od Velikoga četvrtka na Veliki petak, u tzv. procesiji "Za križen" koji je potpuno jednoglasan, izrazito otegnut (1 redak se pjeva po tri minute i više), melankoličan i donekle slični starom pjevanju istočnih kršćana na Bliskom istoku (npr. Kopti). *Primjer iz Vrbovske na Hvaru.*

U svim glagoljaškim krajevima javlja se gregorijanski koral više ili manje "poglagoljeni" s dodacima višeglasja (*primjeri: Tebe Boga hvalimo-Kolan, Dan od gnjeva-Posedarje, Dostojan jest Aganjac-Sali, Oslobodi me Gospode-Novigrad*). Također, posvuda se javlja mnoštvo različitih napjeva za solističko pjevanje čitanja (*V. Iž: Muka, Vranjic: Prosti mi Gospode*) gdje je mogućnost osobne kreativnosti nadarenog pjevača pojedinca najveća i gdje je svaka generacija pjevača dodavala nešto "svoga" ukusa i talenta. Također, važno je napomenuti da u mnogim krajevima i župama zajedno egzistiraju stariji i noviji sloj pjevanja (*primjer: V. Iž gdje je Muka po starom napjevu a Evo drvo križa novijeg stila*). U mnogim župama nestao je glagoljaški napjev za misu i uvedena je "gradska" misa (obično Peranova) ali se još drže glagoljaški napjevi za pjevanje u sprovodu, Veliki tjedan i posebne dane.

DANAŠNJE STANJE I SITUACIJA U ZADARSKOJ NADBISKUPIJI

Između 1958. i 1964. godine (u zadnji čas pred liturgijsku reformu II. Vatikanskog sabora) izvršena su terenska snimanja i dokumentacija glagoljaškog pjevanja. Ovaj je projekt pokrenula tadašnja JAZU – Odjel u Zadru, a snimanje je vršio Jerko Bezić, etnomuzikolog. Plod njegova rada i istraživanja jest izvanredno bogata magnetofonska građa snimaka glagoljaškog pjevanja i pučkog svjetovnog pjevanja s područja Zadarske nadbiskupije (ukupno snimljeno preko 60-župa). Snimci su osobito vrijedni jer su najvećim dijelom učinjeni u crkvama za vrijeme samog bogoslužja, u nedjelje, blagdane i na fešte. Kasnije su rađena dodatna snimanja u župama gdje se nije snimalo. Građu čuva Institutu za etnologiju i folkloristiku u Zagrebu. 1999. godine građa je presnimljena na CD diskove. Već kod snimanja (zbog loše tehnike) neki su snimci bili vrlo loše kvalitete. Plod Bežićeva rada je i knjiga *Razvoj glagoljaškog pjevanja na zadarskom području, Zadar 1973.*, gdje se donose i notni primjeri nekih napjeva te popis snimaka što ih čuva Institut u Zagrebu.

Danas se čuvaju i žive stari glagoljaški napjevi u tek jednom dijelu župa Nadbiskupije zadarske i to ne svugdje u jednakoj mjeri. Napjevi za stalne dijelove mise nestali su u 50% župa, dok su napjevi za sprovod, Veliki tjedan (Gospin plač npr.) i neke druge zgode dosta dobro očuvani u većini župa. Zbog reforme obreda uglavnom su nestali napjevi za Oficij (Jutrenju i Večernju) kao i pjevano Vjerovanje te čitanja. Neke župe još uvijek izvanredno čuvaju i napjeve i stare obrede (Sali, Veli Iž, Žman, Ist, Tkon i Pašman, Kolan, Posedarje, Novigrad, Sukošan, Pakoštane). U ovim župama još se zadržalo i pjevanje u dva kora (bilo tako da još predvode dva kora muških pjevača, bilo da su jedan kor muškarci ili zbor a drugi kor ostali puk). U većini ravnokotarskih župa još se drži stari napjev za misu (ili se povremeno pjeva, npr. u Zemuniku i Biogradu) te stari napjevi za *Zdravo Tilo, U se vrime godišta, Gospin plač*. U nekim župama u novije vrijeme se obnavljaju stari napjevi (Kali, Bibinje, Preko).

Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti priprema izdati veliki zbornik *Glagoljaško pjevanje Zadarskog područja* gdje će se u notnim zapisima ovjekovječiti glagoljaški napjevi. Od 1998. u sklopu Glazbenih večeri u Donatu održava se i posebna večer *Glagoljaškog pjevanja* gdje su dosad vrlo uspješno nastupili pjevači iz župa Bibinje, Kolan, Ist, Novigrad, Posedarje, Sali, Veli Iž i Zemunik. Glagoljaške napjeve izvodili su dosad na Međunarodnoj smotri folkloru u Zagrebu pjevači iz Sali, Velog Iža, Preka i Kali. Preko Hrv. radija Zagreb dosad je uživo emitirana misa iz Novigrada i Biograda, dok su na Radio Zadru u više navrata održane emisije iz ovog područja i puštene snimke glagoljaškog pjevanja pojedinih župa.

Trenutno bi bilo najvažnije još snimiti ono što dosada nije snimljeno, dokumentirati i objaviti zbornik kojega HAZU priprema. Još važnije bi bilo sačuvati sve glagoljaške napjeve koji još žive u puku, podignuti svijest puka, tj. samih izvođača tih napjeva, o neprocjenjivoj kulturnoj, povijesnoj i dokumentarnoj vrijednosti tog pjevanja (**ono spada u našu nacionalnu baštinu jednako kao i glagoljsko pismo ili crkvica sv. Križa u Ninu**), prenositi to pjevanje mlađim naraštajima bilo tako da se vodi računa u župama da se potpuno ne zatre, bilo tako da ga izvode kulturno-umjetnička društva koja su se u zadnje vrijeme pojavila u mnogim mjestima. Za sve ovo potrebna je suradnja Crkve, kulturnih ustanova i samih vjernika na terenu. U svakom slučaju **hitno** je zaustaviti "kulturocid" nad ostacima glagoljaškog pjevanja u mnogim mjestima gdje se stihijski i bez ikakvog kulturno-povijesnog kriterija stari napjevi jednostavno samovoljom pojedinih župnika, zborovođa ili pojedinih "istaknutih" pojedinca drevni originalni napjevi zamjenjuju napjevima iz pjesmarice pod izlikom da treba pjevanje unaprijediti ili ujednačiti s pjevanjem u gradovima. Pri tom se zaboravlja osnovna činjenica: pjesmarice su napravljene za mjesta gdje nema nikakve tradicije (kao

što su gradovi) a ne za mjesta gdje postoji drevna i časna tradicija kao što je jedinstveno u svijetu hrvatsko glagoljaško pučko crkveno pjevanje! Jedan je naš (svjesni) crkveni velikodostojnik izjavio: *“Da je ‘Zdravo Tilo Isusovo’ bilo napisano na latinskom, grčkom ili francuskom – danas bi bio uveden u sve Crkve svijeta i bio bi klasik kao što je ‘Ave verum’, jer na izvanredno jednostavan način izriče svu dubinu teologije o euharistiji!”* Drugim riječima, prevedeno u današnj u situaciju: Da je nastalo u Americi, mi bismo ga uvodili u svaku župu.

Osobito je bitno mlađim naraštajima objasniti da se u svijet ne ide kopirajući tuđu kulturu (koja samo zato što se agresivno medijski nameće ne mora biti i vrijedna) već se pred svijet izlazi u svojoj vlastitoj originalnosti, čuvajući svoju tradiciju i prezentirajući je svijetu kao obogaćenje svjetske kulturne baštine nečim originalnim, posebnim i konkretno “našim”.

Livio Marijan, prof. filozofije i etnologije
suradnik HAZU na projektu
Glagoljaško pjevanje Zadarske nadbiskupije